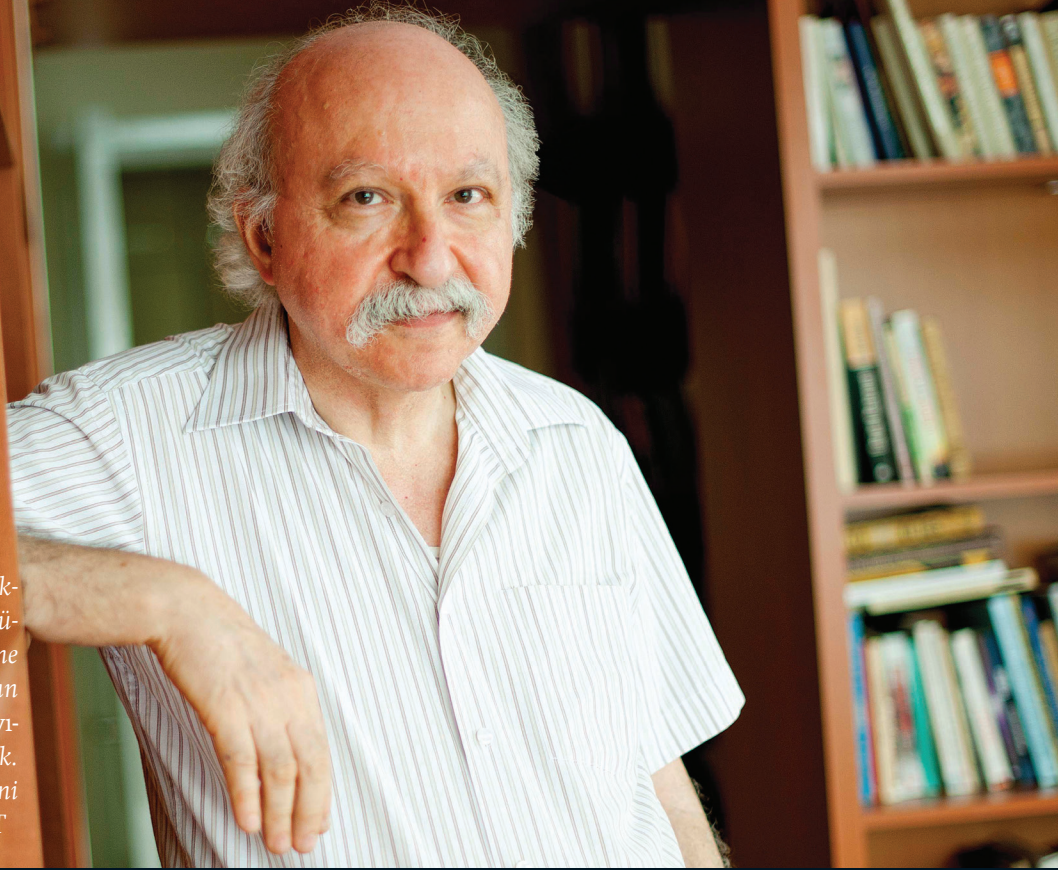

Araştırmacı Rifat N. Bali

“BULGAR PROFESÖR OLMASAYDI ARŞİVLERİMİZ HURDAYA GİDECEKTİ!”

Yahudiler, gayrimüslim azınlıklar ve Türk toplumunun kültürel ve sosyal değişimi üzerine yaptığı kıymetli çalışmalarıyla tanınan Rifat Bali ile yeni çıkan kitabı Bir Kıymın, Bir Talanın Öyküsü'nü konuştuk. Tarihi belgelerin yok ediliş hikayesini sorduk. İşte yürek yırtan cevaplar... DT

Kitabınız Cumhuriyet tarihinin arşiv skandallarını incelemesi açısından önemli bir boşluğu dolduracak. Geçmişimizi aydınlatacak evrakı korumak ve saklamaktaki duyarsızlığımızın sebebi nedir?

Bence geçmişimize ait evrakı korumak ve saklamak, toplumun kültür eserlerini (ister arkeolojik, ister matbu kitaplar, yazmalar, evrak-ı metrukeler olsun) muhafaza etmeye, hakkında hiçbir fikrimiz olmayan mazimizi anlamaya, kavramaya ve imkân dâhilinde yeniden inşa etmeye olan hevesi

ve bilinciyle ilgili. Bu bilinç doğrudan eğitimle ilgili de değil. Çok iyi eğitim görmüş nice aileler ecdadından kalan evrak-ı metrukeleri, fotoğrafları ve kütüphaneleri haraç mezat sattılar, attılar, imha ettiler. Ancak son 20 yılda bu durum olumlu anlamda çok yaş da olsa değişmekte.

Bunda birkaç unsur rol oynadı. İlki Türk burjuvazisi Batı âlemindeki akranları gibi ciddi bir şekilde koleksiyoner olmaya, müzeler kurmaya başladı. Bunlardan bir kısmı (örneğin Ömer Koç) ciddi birer kitap koleksi-

yoneri oldu. İkinci olarak son 20 yıl zarfında şahıs arşivlerini, evrak-ı metrukeleri toplayan vakıf üniversiteleri ve araştırma kurumları ortaya çıktı. Üçüncüsü yine son 20-25 yıl zarfında koleksiyonerlerin sayıca artması, buna paralel olarak da sahaflar ve sahaflara malzeme sağlayan ‘hurdacılar’ın da artık efemera, evrak-ı metruke ve kitapların maddi bir değer taşıdıklarını anlamalarıdır. Bütün bunların sonucunda atılan/satılan evrak-ı metruke daha az oranda kâğıt dönüşümüne yollanmaya başladı. »

Tek Parti zamanında arşiv belgelerimizi Bulgaristan'a sattığımızdan bahsediyorsunuz. Hadisenin aslı nedir?

Hadise 1931'de cereyan etti. Konuyu etraflıca inceleyen ve Devlet Arşivleri tarafınca yayınlanan bir eser de mevcut. Kısaca özetleyeyim.

1929'da Maliye Vekâleti İstanbul Defterdarlığı'na gönderdiği yazıda Defterdarlığın arşivinde bulunan lüzumsuz evrakın satılmasını talep etti. Bunun üzerine Defterdarlık evrakı "lüzumlu" ve "lüzumsuz" diye ikiye ayırdı ve "lüzumsuz" kabul edilenlerin ihaleyle satılmasına karar verdi.

Tekrar ambalaj malzemesi olarak kullanılmaması için de evrakı satın alacak şahısların, şirketlerin bunları yurtdışına satmalarını şart koştu. Ancak evrak istenildiği gibi "lüzumlu" ve "lüzumsuz" olarak ayrılmadı ve külliye satışına sunuldu. İhaleyi alan şirket de Bulgaristan'a bir kâğıt dönüşüm şirketine sattı.

Son Posta gazetesi muhabiri İbrahim Hakkı Konyalı bunu tesadüfen fark edecekti; ancak iş işten geçmişti. Evrakın çoğu Bulgaristan'a yollanmıştı. Bulgar Türkolog Panco Doref kıymetini bildiği için Bulgar hükümetini durumdan haberdar etti ve evrakın kâğıt dönüşümüne gitmesini engelleyip Bulgaristan Arşivi'ne naklettirdi. 15-19 Şubat tarihlerinde (1993) Bulgaristan Arşivleri Müdürlüğü ile imzalanan antlaşma mucibince satılan evrakın mikrofilm kopyaları Türkiye'ye getirildi.

Size göre 1928'de gerçekleşen Harf Devrimi arşiv vesikalarının çöpe atılmasının sebeplerinden biri. Buna delil teşkil edecek örneğiniz vardır mutlaka.

1 Kasım 1928'de kabul edilen 1353 sayılı "Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun", Kemalist devrimlerden en radikal olanıydı. Bu yeni durumun bir diğer menfi

BİR KIYIMIN, BİR TALANIN ÖYKÜSÜ

Rifat N. Bali

Libra Yayınevi, 301 sayfa, ₺50

sonucu, Arap harfli yayınların bilgisizlikten dolayı imha edilmeleriydi. Mesela Prof. Halil İnalıcık'ın anlattığı üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bursa Şer'îye Mahkemesi Sicilleri'nin yakılması için emir verilmiş. Bir imam bunları evine çuvalarla kaçırmış. Sonra hava yumuşayınca bunları bir müzeye vermiş, müzede de bir hücreye atılmış. Bunun gibi daha birçok örnek kitabımda yer verdim.

Bir de kütüphanelerden çalınan nadir eserler var. Buna dair ilk ciddi inceleme ne zaman yapıldı?

Kitabımda ulaşabildiğim çok sayıda hırsızlık olayına yer verdim. Hırsızlıklar genellikle yazmalarda meydana geldi. Ya yazmaların tamamı, ya tezhipli varaklar kesilerek çalındı ve yabancı müzayede şirketleri vasıtasıyla koleksiyonerlere veya müzelere satıldı.

Hırsızlık vakalarına dikkat çeken ilk kişilerden biri İbrahim Hakkı Konyalı 1935'de yayınladığı makalesinde Nuruosmaniye ve Köprülü kütüphanelerinden çalınan çok nadir ve değerli matbu kitapları ve yazmaları, kitapların kayıt numaralarını vererek ilan eder.

Kitapta "Eminim bu satırlardan çok etkileneceksin" dediğiniz bir bölüm vardır mutlaka. Okurlar özellikle hangi başlıktaki satır aralarına dikkat kesilsinler?

Bence kitabın bir kısmı değil, bütünü çok etkileyici. Zira onlarca olayı arka arkaya sıraladığımızda muazzam bir kültür varlığının bir daha geri gelmemesine yok edildiği, yurt dışına kaçırıldığı fark edilmekte. Bu durum da okurda şok etkisi yaratmakta.

Örnek vaka zikretmek gerekirse şunlardan bahsedebilirim:

TBMM arşivinde olması gereken Cumhuriyet Senatosu arşivi yok olmuştur. Yine TBMM arşivinde yer alması gereken 1920-80 dönemine ait vatandaşların Meclis'e gönderdikleri dilekçeler ve bunlara verilen cevaplar 12 Eylül darbesinden sonra askeri yönetim tarafından imha edildi. Adalet Bakanlığı'nın arşivleri, birçok vilâyetin arşivi, özelleştirilen kamu kurumlarının arşivleri de aynı şekilde yok edildi.

Son olarak, tezgâhta yeni bir kitap var mı?

Bir biyografi üzerinde çalışıyorum. Oldukça meşakkatli; en az iki yılını alacağımı sanıyorum. Bu zatın ismini şimdilik mahfuz tutuyorum. Şu kadarını söyleyeyim: Bir zamanlar "Türkiye'nin en zengin insanı" olarak anılırdı. Ancak işleri ve mal varlığı hakkında şehir efsanesi türünden söylentiler dışında somut bir bilgi yok. Ben yurtdışı arşivlerinde araştırma yapıp gerçekleri bulmaya çalışıyorum. ■